

WYSPA HASHIMA WPISANA NA LISTĘ UNESCO
JAKO DOWÓD WIELKOŚCI I UZNANIA
JAPONSKIEGO PRZEMYSŁU I MYŚLI TECHNOLOGICZNEJ

Wyspa Hashima, zwana także Gunkanjima (Battleship Island) to opuszczona kopalnia węgla u wybrzeży Nagasaki w Japonii. Od 1974 r. jest niezamieszкана. Firma Mitsubishi zasiedliła to miejsce początkowo w celu rozpoczęcia wydobycia węgla, dając przy tym pracę górnikom. Aby zapewnić im dach nad głową, wybudowano duże betonowe osiedla, które powstały z wydobytych minerałów wyspy zgodnie z nowymi trwałymi technologiami. Powód, dla którego ludzie postanowili zamieszkać w tak niedostępnym z lądu i nieprzyjaznym ze względu na położenie miejscu, wiązał się z obecnością węgla. W okresie swojej świetności było to najbardziej zaludnione miejsce na świecie – odnotowano tam gęstość zaludnienia na poziomie 83,5 tys. osób/km², mieszkało tam ponad 5 tys. mieszkańców, po czym – tak szybko jak zostało zaludnione – z dnia na dzień opustoszało. Dzisiaj na Hashimie występują znikome formy życia w postaci ubogiej roślinności, nie ma ludzi i zwierząt. Przez kolejne dziesięciolecia wyspa była pozostawiona samej sobie. Poprzez działanie sił natury niszczała, a opuszczone budynki rozpadały się, tworząc atmosferę opustoszenia i smutku. W szczytowym momencie rozwoju wyspy była ona siłą napędową industrializacji nowoczesnej Japonii. Wzrost zainteresowania mediów oraz wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 2015 r. ponownie ożywiły historię Hashimy, jej wkładu w dziedzictwo przemysłowe i kulturowe Japonii, a także całego świata. W artykule przedstawiono dzieje wyspy – od jej nagłego wzrostu gospodarczego, poprzez całkowity upadek spowodowany zamknięciem kopalni węgla, aż do dnia dzisiejszego jako miejsca uznanego za dziedzictwo przemysłowe.

Japonia to kraj kontrastów. Nazywana Krajem Kwitnącej Wiśni i Krajem Wschodzącego Słońca¹ jest państwem o wieloletniej tradycji kulturowej. Należy do państw jednolitych etnicznie, gdyż aż 98% jej mieszkańców stanowią rdzenni Japończycy. To państwo wyspiarskie, położone na krańcu azjatyckiego lądu, wzdłuż wschodnich wybrzeży Azji. Archipelag Japoński tworzą w głównej mierze góry i wyżyny, których budulcem są skały osadowe. Do czterech największych wysp Japonii kolejno od

¹ *Meandry japońskiej polityki*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2008, s. 5–6.

północy należą: Hokkaido (73,1 tys. km²), Honshu (wyspa główna 223,5 tys. km²), Shikoku (19 tys. km²) i Kyushu (36 tys. km²) oraz ponad 6 tys. mniejszych wysp i wysepek. Ze względu na swoje położenie na styku czterech płyt tektonicznych kraj jest narażony na trzęsienia ziemi, fale tsunami i wybuchy wulkanów². Japonia nie ma bogatych złóż surowców naturalnych.

Surowce naturalne Hashimy jako siła napędowa industrializacji kraju

U wybrzeży Japonii, około 18 km od Nagasaki, w prefekturze Nagasaki znajduje się niewielka opuszczona wyspa – Hashima (端島) czy Midori Nashi Shima – Wyspa bez Zieleni, znana również jako Gunkanjima (軍艦島: *gunkan* – okręt wojenny, *shima/jima* – wyspa³). Hashima zlokalizowana na Morzu Wschodniochińskim jest jedną z 505 niezamieszkałych wysp na świecie, a swoim kształtem przypomina japoński okręt Tosa, który stał się symbolem morskiej potęgi Japonii w okresie I wojny światowej⁴. Powierzchnia wyspy Gunkanjima to obszar zajmujący 6,3 ha o wymiarach 480 m długości i 160 m szerokości. Obecnie pretenduje ona do miana jednej z najciekawszych opuszczonych wysp na świecie, a wpisanie jej na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO dodatkowo wzbudza emocje skupionego na Japonii świata. Dla Japończyków natomiast to przerażający symbol krótkowzrocznej polityki gospodarczej rządu i jej konsekwencji.

Ludność mieszkająca na sąsiedniej, dużo większej wyspie Takashimie zbierała węgiel z odsłoniętych złóż. Surowiec wykorzystywano jako źródło ciepła oraz światła we własnych domostwach. Na węgiel mówiono *gobeita*⁵. W XVIII wieku, kiedy poprawie uległ transport dalekobieżny, mieszkańcy Takashimy rozpoczęli handel węglem. Zapotrzebowanie na ten surowiec wciąż rosło, a Japończycy coraz sprawniej radzili sobie z jego wydobyciem, które początkowo było prymitywne. W drugiej połowie XIX wieku ówczesny lord feudalny Nabeshima Nomasa postanowił skorzystać z wiedzy, umiejętności oraz kontaktów brytyjskiego kupca Thomasa B. Glovera. Sprowadził on na wyspę nowoczesny jak na tamte czasy sprzęt oraz inżynierów, dzięki czemu górnicy byli w stanie kopać tunele głębokie na ponad 45 m. Pierwsza japońska nowoczesna kopalnia węgla powstała

² D. Urbański, *Założenia polityki społecznej Kraju Kwitnącej Wiśni* [w:] *Polityczne i społeczne oblicza współczesnej Japonii*, red. J. Marszałek-Kawa, M. Dahl, Toruń 2018, s. 100, 101.

³ A. Krochmal, *Haikyo, czyli odkrywanie opuszczonych miejsc*, <http://japonia-online.pl/article/208> (dostęp: 19.12.2018).

⁴ R. Tomański, *Piekło – niebo. Zrozumieć Koreę*, Gliwice 2016, s. 10.

⁵ Określenie pochodzi od legendarnej postaci, która w 1695 r. przypadkowo rozpalila ognisko i jako pierwsza pokazała, jak wykorzystać węgielne kamienie.

na Takashimie w 1869 r.⁶ Klan Nabeshima postanowił pozwolić wydobywać węgiel także innym klanom. Jednym z nich była rodzina Fuhakori, która otrzymała pozwolenie na poszukiwanie złóż na sąsiednich wyspach. Po wielu nieudanych próbach wreszcie w 1887 r. udało im się natrafić na duże pokłady węgla na od lat niezamieszkaną wyspę Hashimie⁷.

Trzy lata później kopalnia została sprzedana Mitsubishi za 100 tys. JPY, co na ówczesne czasy stanowiło niebagatelną kwotę. Do lat 80. XIX wieku firma ta była monopolistą na międzynarodowych szlakach morskich. Aby utrzymać pozycję, rozszerzała swoją działalność na obszar lądowy, inwestując w kopalnie, co miało zabezpieczyć koncernowi surowce⁸. W 1887 r. przybyli na wyspę pierwsi mieszkańcy i rozpoczęli budowę infrastruktury potrzebnej do eksploatacji złóż. Niebawym sukcesem wydobywcy sprawił, że cały rejon ogarnęła „węglowa gorączka”⁹. Dzięki koncernowi Mitsubishi ekspansja wyspy rozpoczęła się na dobre. Używając importowanej technologii, z powodzeniem wydobywano węgiel z dna morza. Wykopano cztery szyby do transportu węgla, z czego jeden prawdopodobnie łączył się z szybem z sąsiedniej wyspy Takashima. W najgłębszym miejscu kopalnia sięgała około 1 km pod ziemię, a temperatury w korytarzach wynosiły blisko 30°C.

Z bezużytecznej sterty kamieni, jaką była do końca XVIII wieku, Hashima miała stać się miejscem niebywałego rozkwitu i sukcesu. Początkowo była sztucznie powiększana za pomocą materiału pozostającego z budowy kolejnych szybów. W 1907 r. koncern zakończył etap rozbudowy i wzmocnienia brzegów wyspy. To właśnie im Hashima zawdzięcza swój charakterystyczny, industrialno-militarny wygląd¹⁰, który lokalne gazety okrzyknęły mianem Gunkanjima, czyli japońskiego okrętu wojennego. Choć Hashima była jedną z ośmiuset kopalni w rejonie, to ona jedna stała się kluczowym dostawcą źródła energii oraz odegrała istotną rolę w rozwoju gospodarczym kraju¹¹. Przez blisko sto kolejnych lat pozostawała jednym z najważniejszych japońskich źródeł pozyskiwania węgla, ukrytym w pokaźnym podmorskim złożu.

Na początku XX wieku stwierdzono, że codzienny transport robotników i pracowników na wyspę jest nieopłacalny. Dodatkowo był on utrudniony zwłaszcza ze względu na pogodę – tajfuny, silne wiatry i kamienne rafy, które skutecznie ograniczały bezpieczne podpływanie do brzegu. Trudne warunki meteorologiczne

---

⁶ R. Tomański, *Piekło – niebo...*, s. 10.

⁷ B. Burke-Gaffney, *Hashima: The Ghost Island*, „Cabinet”, Summer 2002, Issue 7, <http://www.cabinetmagazine.org/issues/7/hashima.php> (dostęp: 18.12.2018).

⁸ Historia grupy Mitsubishi zob. <http://pl.mitsubishielectric.com/pl/aboutus/global/corporate/history/overview/group/index.page> (dostęp: 7.01.2019).

⁹ B. Burke-Gaffney, *Hashima...*

¹⁰ K. Niemira, *Hashima: betonowe miasto duchów*, <http://architectu.pl/hashima-betonowe-miasto-duchow/>, 25.10.2014 (dostęp: 18.12.2018).

¹¹ *Hashima – martwa wyspa*, <http://www.spiritofjapan.fora.pl/japonia-wczoraj-i-dzis,18/hashima-martwa-wyspa,245.html>, 17.08.2018 (dostęp: 18.12.2018).

i geograficzne zmusiły koncern do wybudowania długiego i wysokiego nabrzeża, chroniącego wnętrze wyspy przed wysokimi falami¹². Do jego budowy wykorzystano wówczas nowy materiał, zbrojony beton. I tak w 1916 r. zbudowano na Hashimie pierwszy siedmiopiętrowy budynek ze zbrojonego betonu (budynek nr 30), który mieścił od dwustu do trzystu mieszkań. Był to jeden z pierwszych w Japonii bloków wybudowany w technologii żelbetowej, do tej pory nie budowano ani z podobnego budulca, ani w podobnej bryle. Najwyższe budynki osiągały dziewięć pięter, pięły się w górę, aby pomieścić całe górnicze rodziny. Na wyspie powstawało miasteczko z potrzebną infrastrukturą. W latach 20. i 30. XX wieku Hashima była sukcesywnie rozbudowywana, tak aby mogła pomieścić jak najwięcej rąk do pracy. Na wyspie postawiono około trzydziestu budynków mieszkalnych, a także założono żłobek, szkoły, szpital, świątynię, sklepy, pocztę z publicznym telefonem, biblioteki i miejsca rozrywki, w tym baseny i kino. W ciągu kilku lat kilkusetmetrowa wyspa zamieniła się w tętniącą życiem betonową dżunglę. Społeczność wyspy żyła według ideologii kolektywistycznej, typowej dla Azji Wschodniej oraz angażowała się w zwiększanie produkcji na rzecz rodziny Mitsubishi. Falochrony i betonowa zabudowa stały się znakiem rozpoznawalnym Gunkanjima, odseparowującym ją od przestrzeni Morza Chińskiego.

Ponieważ przemysł wydobywczy rósł w siłę, a powierzchnia wyspy była mocno ograniczona i miała jedynie 6,3 ha, trzeba było maksymalnie wykorzystać tę przestrzeń i projektować konstrukcje tak, aby zajmowały jak najmniej miejsca. Budynki mieszkalne składały się z jednego pokoju sypialnego, okna, drzwi oraz przedsiionka, co przypominało celę mnichów w klasztorach, w żadnym zaś razie miejsce życia całej rodziny. Kuchnia, łazienka oraz toaleta były częścią wspólną dla wielu rodzin. Mieszkańcy mieli zapewnione darmowe zakwaterowanie, prąd i wodę. Niezłonaci robotnicy mieszkali w sześciuosobowych izbach ze wspólnymi ubikacjami i kuchnią. Kulturowo zakorzeniony japoński podział społeczny przewidywał dla wyższego statusu personelu prywatne sanitarium. Przychody górników z pracy w kopalni Hashima nie były niskie i każdego robotnika było stać na tzw. dobra luksusowe ówczesnych czasów. Każda rodzina na wyspie miała telewizor, który dla odciętych od świata górników zapewniał dostęp do wiedzy o tym, co dzieje się poza granicami ich twierdzy¹³. Mieszkańcy zwracali uwagę na poczucie głębokiej wspólnoty pomiędzy sobą.

Rozbudowa wyspy pozwalała na zwiększenie załogi kopalni, co przekładało się na trzykrotny wzrost wydobywania. W latach 30. XX wieku Hashima stała się poważnym ośrodkiem przemysłowym, gdyż poza kopalnią znajdowała się na niej również

---

¹² K. Niemira, *Hashima...*

¹³ D. Dixon, M. Pendleton, C. Fearnle, *Engaging Hashima: Memory Work, Site-Based Affects, and the Possibilities of Interruption*, „GeoHumanities” 2016, vol. 2, no. 1, s. 179–181, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/2373566X.2016.1168208?needAccess=true> (dostęp: 18.12.2018).

fabryka sprzętu zbrojeniowego. „Wyspa Okręt” przeżywała swoje czasy świetności, do czego przyczyniało się wydobycie węgla. Tysiące robotników, codziennie ryzykując życie, pracowało na sukces wydobywczy kopalni. Wysokiej jakości węgiel z tamtejszych złóż był nie tylko eksportowany na cały świat, ale stanowił też główne źródło energii dla japońskich sił zbrojeniowych podczas II wojny światowej. W najlepszym okresie wydobywano tu ponad 400 tys. ton węgla rocznie, na co pracowało ponad 5 tys. robotników i inżynierów¹⁴.

Niestety Hashima ma także czarne karty swojej historii. Począwszy od lat 30. XX wieku do końca II wojny światowej, gdy japońscy mężczyźni zostali wcieleni do armii, w ich miejsce byli zatrudnieni jeńcy wojenni z okupowanej Korei i Chin¹⁵. W grudniu 1941 r. Japonia zaatakowała Stany Zjednoczone w Pearl Harbor. Japończycy, aby zmasakrować z siebie piętno „wielkich przegranych” II wojny światowej, inwestowali w rozwój gospodarczy. W tamtym okresie pokonana Japonia potrzebowała węgla bardziej niż kiedykolwiek. Ambicje japońskiego rządu były skierowane ku dążeniom, by ponownie stać się światową potęgą gospodarczą.

Impulsem do szybkiego rozwoju i odbudowy gospodarki była wojna koreańska (1950–1953), która przyczyniła się do znacznej modernizacji całego przemysłu Japonii¹⁶. Wielu rannych więźniów zesłano do pracy w kopalni Hashima¹⁷. Przymusowi pracownicy koreańscy i chińscy byli brutalnie traktowani, zmuszani do pracy w ciężkich warunkach i nie otrzymywali słuszných racji żywieniowych. Jak szacuje się, na wyspie zmarło około 1300 robotników z wycieńczenia, wyczerpania i niedożywienia, część zginęła w podziemnych wypadkach. Ze względu na tragiczne wydarzenia związane z niewolniczą pracą jeńców wyspa zyskała kolejne przydomki „wyspy więzienia” i „wyspy piekła”. Zesłańcy, którzy przeżyli trudny czas niewolniczej pracy na wyspie, po latach w swoich wspomnieniach opisywali, że w momencie, w którym się tam znaleźli, „stracili całą wiarę”, gdyż „nikt nie mógł uciec z tej wyspy, wszędzie tylko mur i morze, gdziekolwiek byś spojrzal”. Nie otrzymywali zapłaty za pracę, cieszyli się z jakiegokolwiek jedzenia¹⁸. Wielu w rozpaczy rzuciło się do morza, aby dopłynąć gdziekolwiek i znaleźć ratunek lub z lęku przed tym, co będzie dalej.

Wojna totalna i zrzućenie bomby atomowej na Nagasaki nie dotknęły jednak bezpośrednio Hashimy, dzięki czemu po II wojnie światowej na wyspę wrócili japońscy górnicy, a warunki pracy poprawiły się. Szczytowy okres jej rozwoju przy-

---

¹⁴ A. Spyra, *Hashima: opuszczona wyspa z Bonda*, <http://giznet.pl/hashima-opuszczona-wyspa/>, 15.11.2012 (dostęp: 10.12.2018).

¹⁵ W. Underwood, *Mitsubishi, Historical Revisionism and Japanese Corporate Resistance to Chinese Forced Labor Redress*, „The Asia-Pacific Journal, Japan Focus” 2006, vol. 4, Issue 2, s. 5, <https://apjif.org/-William-Underwood/1823/article.html> (dostęp: 18.12.2018).

¹⁶ A. Gordon, *Nowożytna historia Japonii*, Warszawa 2010, s. 335–340.

¹⁷ *Hashima – martwa wyspa...*

¹⁸ R. Tomański, *Piekło – niebo...*, s. 13–14.

padł na 1959 rok, kiedy populacja wyspy wynosiła 5259 mieszkańców, co przy powierzchni 6,3 ha daje gęstość zaludnienia 83,5 tys. osób/km²(19). Warto wskazać, że w tym samym czasie w Tokio zagęszczenie było dziewięć razy mniejsze. Można to traktować jako swoisty ewenement, gdyż w tamtym czasie takie zagęszczenie dawało Hashimie status najbardziej zaludnionego miejsca na ziemi. Wyspa nieznana przez nikogo i niewyróżniająca się od innych niezamieszkanymi wysp stała się potęgą gospodarczą i potencjałem ludnościowym.

W latach 50. XX wieku na Gunkanjima zbudowano podwodny rurociąg²⁰, gdyż dostawy wody pitnej dla tak dużej liczby mieszkańców były utrudnione i transport wodny nie nadążał z nimi. Nie było tam nadal miejsca ani odpowiedniej gleby do prowadzenia upraw, co powodowało całkowite uzależnienie osadników od dostaw zapasów z ładu. W 1957 r. położono również na dnie morza instalację elektryczną łączącą Hashimę z sąsiadującą wyspą Takashima²¹.

Jak pisze Michał Banach: „Niestety w kolejnych latach znaczenie wyspy zaczęło stopniowo maleć. Z jednej strony pokłady węgla szybko zaczęły się wyczerpywać, a z drugiej jego znaczenie dla japońskiego przemysłu malało. W styczniu 1974 roku firma Mitsubishi podjęła decyzję o zamknięciu kopalni i wysiedleniu wszystkich mieszkańców z powodu nieopłacalności dalszego wydobycia”²². Eksploatacja węgla spod dna oceanu była coraz trudniejsza i przestawała być opłacalna. Popyt na ten surowiec zmniejszał się, gdyż Japonia przestawiała się na ropę naftową, która w porównaniu z węglem była łatwiejsza w transporcie i wydobyciu. Era kopalni węgla kamiennego przemijała, dlatego również Mitsubishi postanowiło zawiesić swoje działania na Hashimie, a także innych sąsiednich wyspach w zakresie eksploatacji „czarnego złota”.

Epoka węgla zakończyła się wraz z nastaniem ery ropy naftowej²³. „Japonia rezygnowała z elektrowni węglowych, przestawiając się na atom, a jej przemysł przestawiał się na produkcję elektroniki i samochodów”²⁴. Społeczność Hashimy w ciągu 3 miesięcy całkowicie opuściła wyspę, zostawiając mieszkania pełne przedmiotów osobistych i sprzętu domowego, udając się na poszukiwanie nowej pracy. W kwietniu 1974 r. wyspę opuścili ostatni jej mieszkańcy. Tętniące życiem miasto nagle umarło.

---

¹⁹ Y. Marchand, R. Meffre, *Gunkanjima (2008–2012)*, Göttingen 2014.

²⁰ Volfee, *Hashima – wymarła wyspa*, <https://volfee.wordpress.com/2012/11/14/hashima-wymarla-wyspa/>, 14.11.2012 (dostęp: 18.12.2018).

²¹ M. Chodorowska, *Hashima. Okręt bez załogi*, <http://martachodorowska.blogspot.com/2013/04/okręt-bez-zaogi-hashima.html> (dostęp: 18.12.2018).

²² M. Banach, *Hashima – niesamowita opuszczona wyspa*, <http://www.smartage.pl/hashima-niesamowita-opuszczona-wyspa/> (dostęp: 18.12.2018).

²³ A. Gordon, *Nowożytna historia...*, s. 335–340.

²⁴ *Hashima – opuszczone miasto-pancernik*, <https://gameplay.pl/news.asp?ID=62783> (dostęp: 18.12.2018).

Dzisiaj na tym „Wojennym Okręcie”, zwanym również Ghost Island²⁵, nie ma żadnego istnienia ludzkiego ani zwierzęcego, występują tam nieliczne gatunki traw, które przebijają się pomiędzy wszechobecnym betonem. Przez kolejne dziesięciolecia Hashima była pozostawiona samej sobie, poprzez działanie sił natury wyspa niszczała, a opuszczone budynki rozpadały się, tworząc atmosferę grozy i smutku.

Jednak historia Hashimy nie kończy się definitywnie wraz z wyjazdem w latach 70. ubiegłego wieku pracujących na niej górników i ich rodzin. W 2001 r. właściciele znajdującej się tam niegdyś kopalni, należącej do koncernu Mitsubishi, nieodpłatnie przekazali prawa własności Gunkanjimy miastu Takashima, wchłoniętemu z biegiem lat przez rozrastającą się aglomerację Nagasaki.

Hashima – miejsce światowego dziedzictwa

W 2008 r. Japonia poprzez działania organizacji non profit „Droga do stworzenia z Gunkanjimy światowego dziedzictwa” rozpoczęła starania o wpisanie Hashimy na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, która została ustanowiona na mocy Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190; dalej: konwencja UNESCO z 1972 r.). W styczniu 2009 r. Japonia złożyła wnioski do Centrum Światowego Dziedzictwa o wpisanie wyspy wraz z innymi obiektami znajdującymi się w rejonie pod oficjalną nazwą „Sites of Japan’s Meiji Industrial Revolution: Iron and Steel, Shipbuilding and Coal Mining”. Organizacja walcząca o uznanie wyspy za dziedzictwo światowe uważała, że wyspa powinna być objęta całkowitą ochroną i znajdujące się na niej budynki nie powinny być w żaden sposób ruszane. Wskutek tego Japonia jako państwo-strona konwencji UNESCO z 1972 r. wniosowała o uznanie Hashimy za ponadczasowe dobro kulturowe. Za powyższą kandydaturą przemawiał fakt, że wyspa wraz ze zgłoszoną serią obiektów położonych w południowo-zachodniej części Japonii była pierwszym udanym przeniesieniem industrializacji znanej na Zachodzie na zupełnie nowy grunt – do kraju azjatyckiego. Industrializacja ta odbyła się w błyskawicznym tempie, dotąd nieznanym w świecie azjatyckim i spowodowała wzrost poziomu gospodarczego kraju.

Przedmiotem konwencji UNESCO z 1972 r. jest ochrona dóbr natury i kultury, którym można przypisać wyjątkową uniwersalną wartość (*outstanding universal value* – OUV). Dobro OUV musi spełniać dwa warunki: po pierwsze, wartość dobra musi przekraczać granice wielu państw, a jej ocena musi być ponadkrajowa, po drugie, wartość ta musi mieć powszechne znaczenie dla obecnych i przyszłych pokoleń

---

²⁵ Ghost Island z ang. wyspa strachów, miejsce opuszczone przez ludzi, owiane tajemnicą.

ludzkości. Spełnienie obu wymagań warunkuje uznaniem wyjątkowej uniwersalnej wartości dobra²⁶. Wniosek złożony w sprawie Hashimy oraz dotyczący kompleksu 23 innych miejsc o doniosłym znaczeniu dla uprzemysłowienia kraju był oceniany zarówno pod względem spełnienia powyższych warunków, jak i wymagań stawianych przez Wytyczne Operacyjne w orzeczeniu OUV, tj. autentyzm i integralność oraz odpowiedni system ochrony i zarządzania. Nadrzędnym celem ochrony UNESCO i zarządzania dobrem jest zachowanie wymagań – kryteriów i warunków, które zadecydowały o jego wpisaniu na Listę, tj. suma wartości dobra (OUV) oraz autentyzmu i integralności. Nie jest więc pewne, że wszystkie założenia i wymagania dotyczące OUV mogą być spełnione przez każde dobro wpisane na Listę. W myśl konwencji UNESCO z 1972 r. nominowane dobro powinno spełniać warunek autentyzmu i integralności.

Uznanie wyjątkowej uniwersalnej wartości odbywa się na podstawie kryteriów wartości danego dobra (I–VI) zawartych w Wytycznych Operacyjnych²⁷. Hashimie zostały przypisane dwa kryteria: II i IV²⁸.

Na Listę Światowego Dziedzictwa wpisywane jest materialnie istniejące dobro, którego elementy są nośnikami atrybutów. Trudno jednak jednoznacznie ustalić rozumienie i funkcję atrybutu OUV. „W świetle światowego dziedzictwa można uznać, że atrybuty OUV są to wszystkie elementy i cechy dobra tworzące jego wyjątkową uniwersalną wartość, posiadające istotne wartości kulturowe, a nadto prawdziwe i wiarygodne”²⁹. Warunek spełnienia prawdziwości i wiarygodności musi zostać spełniony, aby daną cechę uznać za atrybut. Atrybutami mogą być fizyczne cechy, ale również procesy związane z dobrem, które wpływają na jego fizyczne cechy, takie jak np. naturalne lub rolnicze procesy, działania społeczne lub kulturowe, które ukształtowały określony krajobraz. Hashimie przypisano dwa kryteria i atrybuty, które pozwoliły pozytywnie przejść proces weryfikacji i uzyskać status dobra przedstawiającego wyjątkową uniwersalną wartość³⁰.

W odniesieniu do powyższych rozważań należy podnieść, że budynki zachowane na wyspie cechuje wysoki poziom autentyczności, są podstawowym źródłem informacji oraz dowodem na istnienie prawdziwej architektury, popartym szczegółowymi i udokumentowanymi sprawozdaniami archeologicznymi i badaniami ankietowymi. Miejsce to oddaje rzeczywistość, pokazując, jak feudalna Japonia

---

²⁶ B. Szmygin, *Światowe dziedzictwo kultury UNESCO – charakterystyka, metodologia, zarządzanie*, Warszawa–Lublin 2016, s. 134–136.

²⁷ *Ibidem*, s. 122–124.

²⁸ Kryterium II wskazuje na znaczącą wymianę wartości, zachodzącą w danym okresie lub na danym obszarze kulturowym świata, w rozwoju architektury lub techniki, a kryterium IV wskazuje, że obiekt jest przykładem typu budowli, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący etap w historii ludzkości.

²⁹ B. Szmygin, *Światowe dziedzictwo...*, s. 134.

³⁰ *Ibidem*, s. 159.

poszukiwała transferu technologii z Europy Zachodniej i Ameryki, następnie dostosowała ją do specyficznych potrzeb krajowych i tradycji społecznych. W efekcie Japonia stała się potęgą przemysłową początku XX wieku i wywarła głęboki wpływ na całą Azję Wschodnią. We wniosku wskazano, że kryterium II jest spełnione, ponieważ Hashima stanowi świadectwo unikalnych osiągnięć Japonii w historii świata, pierwszego niezachodniego kraju, który pomyślnie się uprzemysłowił poprzez adaptację rozwiązań spoza azjatyckiego regionu. Z kolei kryterium IV jest spełnione ze względu na innowacyjną technologię budynków przemysłowych i górnictwa węglowego, która świadczy o wyjątkowych osiągnięciach i sukcesie przemysłowym Japonii na początku XX wieku.

Hashimie niewątpliwie można przypisać wartości ponadkrajowe, przede wszystkim z uwagi na zatrudnianie na niej narodowości nie tylko japońskiej, co odbiło się głośnym echem na kontynencie Azji Wschodniej oraz fakt, że wyspa czerpała z wiedzy zachodnich państw i wdrażała rozwiązania spoza regionu. Warunek związany ze znaczeniem ponadczasowym jest również niepodważalny, chociażby ze względu na szeroką debatę i protesty organizacji koreańskich, dla których miejsce to jest symbolem niewolniczego wykorzystania przymusowych pracowników z Korei³¹.

Kolejnym etapem po złożeniu przez państwo-stronę wniosku jest zbadanie przez Międzynarodową Radę Ochrony Zabytków (International Council on Monuments and Sites – ICOMOS³²), czy dane dobro kwalifikuje się do umieszczenia na Liście³³. ICOMOS poprzez wyspecjalizowanych pracowników na całym świecie dokonuje ewaluacji nominowanych dóbr i wypracowuje ostateczne rekomendacje na sesje Komitetu Światowego Dziedzictwa. Jeśli zostały spełnione wszystkie warunki, aby uznać dobro za przedstawiające wyjątkową uniwersalną wartość, organ ten opisuje je według kryteriów wymagania wpisu. Jeśli proces weryfikacji nie przebiegł pomyślnie, ICOMOS może odesłać wniosek państwu-stronie w celu uzyskania szerszych informacji, odroczyć wniosek, aby wnioskodawca wykazał bardziej wnikliwe badania nad obiektem lub uznać, że miejsce nie jest postrzegane jako mające potencjał do spełnienia wymogów OUV³⁴. W sprawie Hashimy organizacja ta wystawiła zalecenia państwu-stronie, które były konieczne na dalszym etapie prowadzonych badań. Uznała, że wyspa wymaga pilnych działań objętych

---

³¹ R. Tomański, *Piekło – niebo...*, s. 12–14.

³² B. Szmygin, *Światowe dziedzictwo...*, s. 109.

³³ ICOMOS Report for the World Heritage Committee, *Evaluations of Nominations of Cultural and Mixed Properties to the World Heritage List*, 39 ordinary session, Bonn, 6.07.2015, s. 88, <http://whc.unesco.org/archive/2015/whc15-39com-inf8B1-en.pdf> (dostęp: 18.12.2018). ICOMOS jako organ doradczy zajmuje się szeroko rozumianym doradztwem, oceną i rekomendacjami dotyczącymi nominacji na Listę Światowego Dziedzictwa oraz monitorowaniem dóbr już wpisanych na Listę.

³⁴ ICOMOS, *Presentation of Nominations to the World Heritage Committee by the Advisory Bodies*, Paris, January 2013.

pracami konserwatorskimi na dużą skalę, konserwacji, planu zarządzania i zapewnienia ogólnych zasad zapobiegania dalszemu pogarszaniu się budynków³⁵. ICOMOS ocenił, że Hashima jako spuścizna po japońskim uprzemysłowieniu jest dowodem rewolucji przemysłowej Meiji³⁶, której aspekt jest szerszy niż samo skupienie się na przemyśle ciężkim i obronności kraju.

Propozycja wpisania wyspy na Listę UNESCO spotkała się na etapie jej nominacji, a następnie podczas debaty Komitetu Światowego Dziedzictwa ze sprzeciwem ze strony Korei Południowej. Zarówno Korea Południowa, jak i Chiny uważają Hashimę za jeden z symboli cesarskich represji, miejsce kaźni i niewolnictwa w czasie II wojny światowej³⁷. Władze koreańskie w debacie nad przyszłością Hashimy jako dobra kulturowego i technologicznego powoływały się na sposób, w jaki byli traktowani koreańscy robotnicy, którzy przymusowo pracowali na wyspie podczas II wojny światowej. Zwrócili uwagę UNESCO, że stosowany wobec pracowników system swoją formą przypominał obozy pracy. W zgłoszonym sprzeciwie zwracały ponadto uwagę, że ci, którzy przetrwali, nie otrzymali od firmy Mitsubishi ani od japońskiego rządu żadnej rekompensaty za poniesione krzywdy³⁸. Rzeczywiście, rząd japoński nigdy nie przyznał się do wyzysku i niehumanitarnego traktowania zesłańców. Wydaje się, że ten konflikt może być traktowany jako przykład kontrowersji w kwestii powszechności zgody na uznanie wartości dobra.

Powyższa kwestia została podjęta w czerwcu 2015 r., podczas 39. sesji w Bonn. Komitet debatował nad zasadnością uznania Gunkanjima za dobro kulturowe. Państwa krytykujące ten pomysł uważały, że nie należy holdować takim miejscom, jak Hashima, ze względu na negatywny pomnik pamięci poległych tam więźniów. Autorka pojęcia „negatywne dziedzictwo”, Lynn Meskell nazwała tak miejsca, które „w zbiorowej wyobraźni stają się repozytorium pamięci negatywnej”³⁹. W swojej książce pt. *A Future in Ruins* Meskell szeroko omawia problem uznania obiektów historycznych, z którymi ściśle wiąże się dramat jednostki lub narodu. Amerykańska badaczka tłumaczy, że wybór sposobu postępowania z negatywnym dziedzictwem zależy od kontekstu społecznego, że „czas potrafi przekształcić negatywne albo wzbudzające dysonans, kłopotliwe dziedzictwo w romantyczne zabytki i parki tematyczne zbiorowej nostalgii”⁴⁰. Należy zauważyć, że mamy do czynienia z takimi

³⁵ Sites of Japan's Meiji Industrial Revolution (Japan), No. 1484, 1484-ICOMOS-2045-en.

³⁶ Meiji to okres przypadający na lata panowania cesarza Mutsuhito, trwający od 8 września 1868 do 30 lipca 1912 r. Były to czasy głębokich przemian społecznych, politycznych, gospodarczych i kulturowych, jak również gruntownej modernizacji kraju na wzór zachodni.

³⁷ R. Tomański, *Piekło – niebo...*, s. 11.

³⁸ W. Underwood, *Mitsubishi, Historical Revisionism...*, s. 17–19.

³⁹ L. Meskell, *Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology*, „Anthropological Quarterly” 2002, vol. 75, no. 3, s. 558.

⁴⁰ L. Meskell, *A Future in Ruins: UNESCO, World Heritage and the Dream of Peace*, New York 2018.

sytuacjami – obiekty będące miejscem zagłady są chronione przez UNESCO, aby uczcić ich pamięć, ale też są pomnikami pamięci, lekcjami historii, która jest przedstawiana w rzeczywistych warunkach. Ponadto trzeba zwrócić uwagę na jeszcze większe znaczenie tych miejsc w dziejach ludzkości – gdyby stłumić doświadczenia traumatyczne z nimi związane, po latach mogłoby dojść do zapomnienia. Taką argumentacją kierował się również Komitet Światowego Dziedzictwa, uznając Hashimę za dobro o doniosłym znaczeniu⁴¹.

W lipcu 2015 r. Gunkanjima, po wycofaniu sprzeciwu ze strony koreańskiej, została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w ramach kategorii „Miejsca związane z rewolucją przemysłową w epoce Meiji: hutnictwem, przemysłem stoczniowym i przemysłem wydobywczym”⁴². Jest to wpis seryjny, który obejmuje 23 miejsca, znajdujące się w większości w południowo-zachodniej Japonii. UNESCO tłumaczy, że „stanowi on świadectwo gwałtownego uprzemysłowienia kraju od połowy XIX do początku XX wieku. Rozwój hutnictwa, przemysłu stoczniowego i kopalni węgla na tym terenie ukazuje procesy poszukiwania możliwości transferu technologii z Europy i Ameryki Północnej do feudalnej Japonii oraz przystosowywania tych technologii na potrzeby państwa, zgodnie z tradycjami społecznymi”⁴³. O unikatowości wyspy miała świadczyć nie tylko jej rola w okresie modernizacji Japonii, ale również zabudowania użytkowe i mieszkalne będące żywym świadectwem warunków życia ery Taisho⁴⁴ i Showa⁴⁵.

Konwencja UNESCO z 1972 r. nie zawiera szczegółowych zapisów dotyczących postępowania z dobrami UNESCO. Znajdują się one w Wytycznych Operacyjnych, które są swoistym komentarzem i stanowią interpretację idei wyrażonych w konwencji, a także zawierają wskazania dotyczące procedur i sposobu postępowania z dobrami światowego dziedzictwa⁴⁶. Wytyczne są zmieniane oraz dostosowywane do potrzeb i uwarunkowań. Państwo-strona otrzymało wytyczne dla Hashimy związane m.in. z pracami konserwatorskimi na wyspie oraz stworzeniem i monitorowaniem jej projektów rozwojowych⁴⁷. Są to główne zadania powierzane przez UNESCO. Ochrona dóbr UNESCO jest działaniem nie tylko skoncentrowanym na ochronie

---

⁴¹ Zgodnie z decyzją Komitetu UNESCO nr 39 COM 8B.14 Hashima jest dobrem o wyjątkowej uniwersalnej wartości.

⁴² I.E. Smoleńska, *Opuszczone miasta jako destynacje w turystyce kulturowej – analiza przykładów*, „Turystyka Kulturowa” 2012, nr 12, s. 11.

⁴³ Polski Komitet ds. UNESCO, <http://www.unesco.pl/?id=229> (dostęp: 20.12.2018).

⁴⁴ „Epoka wielkiej sprawiedliwości” – okres w historii Japonii trwający od 30 lipca 1912 do 25 grudnia 1926 r., przypadający na panowanie cesarza Yoshihito.

⁴⁵ „Era oświeconego pokoju” – okres w historii Japonii trwający od 25 grudnia 1926 do 7 stycznia 1989 r., przypadający na panowanie cesarza Hirohito.

⁴⁶ B. Szmygin, *Światowe dziedzictwo...*, s. 195, 196.

⁴⁷ The World Heritage Committee, Decision: 39 COM 8B.14, <http://whc.unesco.org/en/decisions/6364> (dostęp: 9.12.2018).

wartości, ale wiąże się też z zarządzaniem, które musi uwzględniać potrzeby i czynniki pozakonserwatorskie, jak interesariusze, rozwój, turystyka, użytkowanie. Japonia została zobowiązana do przedłożenia do Centrum Światowego Dziedzictwa sprawozdania z postępów w realizacji wymienionych zobowiązań w terminie do dnia 1 grudnia 2017 r., aby Komitet Światowego Dziedzictwa na 42. sesji w 2018 r. mógł zbadać proces wdrażania wytycznych.

Zgodnie z art. 4 konwencji pierwszym zaleceniem UNESCO skierowanym do państw-stron, odnoszącym się do zarządzania dobrami, jest odpowiedzialność za ich ochronę i zarządzanie. Na państwach-stronach, które zgłosiły nominacje i na których terytorium dane dobra się znajdują, ciąży pełna i wyłączna odpowiedzialność za dobra światowego dziedzictwa⁴⁸. Państwa są zobowiązane do zagwarantowania im jak najskuteczniejszej ochrony i konserwacji. Japonia wywiązała się z zaleceń, które zostały na nią nałożone, co potwierdził Komitet Światowego Dziedzictwa na 42. sesji w Bahrajnie⁴⁹. Podczas sesji analizowano stan zachowania wpisanej na Listę Hashimy. Komitet wyraził swoje uznanie dla państwa-strony za postęp w opracowaniu trzydziestoletniego programu prac konserwatorskich na wyspie i zaangażowanie zasobów na czas trwania planu. Ponadto podkreślił, że celem programu jest stabilizacja ścian oporowych wyspy, tak aby zachowała formę pancernika⁵⁰. Zwrócił się także o dostarczenie Centrum Światowego Dziedzictwa dalszych badań, m.in. archeologicznych, oraz monitorowanie liczby odwiedzających i podejmowane strategii w zakresie ruchu turystycznego, gdyż w ostatnim czasie na wyspie rozwinęła się turystyka, która ma być równoważona przez państwo-stronę.

Hashima jest dowodem na to, w jak krótkim czasie Japonia, opierając swoją gospodarkę na żelazie i stali, osiągnęła militarne bezpieczeństwo. To miejsce, w którym ma swój początek rozkwit wielkiego społeczeństwa przemysłowego z innowacyjnym podejściem do adaptacji zachodniej technologii, uwzględniając lokalne potrzeby i zarazem głęboko wpływając na szerszy rozwój Azji Wschodniej⁵¹. Hashima jest trwałym pomnikiem industrializacji.

Historia Hashimy jest barwna i przejmująca. To jedno z pierwszych miejsc na ziemi, gdzie stanęły wielopiętrowe, żelbetonowe budynki mieszkalne. Paradoksalnie, choć stan zaludnienia osiągnął tam kuriozalną liczbę mieszkańców, to wyspa opustoszała w ciągu kilku tygodni. Gunkanjima jest wyrazem relacji między architekturą, kulturą pracy i zasadą nowoczesnego przemysłu, której celem jest nie tylko innowacja i wzrost, ale także porzucenie przestarzałej formy działalności. Wreszcie jest miejscem, które Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki

⁴⁸ B. Szmygin, *Światowe dziedzictwo...*, s. 291.

⁴⁹ The World Heritage Committee, Decision: 42 COM 7B.10, <https://whc.unesco.org/en/decisions/7239/> (dostęp: 9.01.2019).

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organisation, World Heritage 39 COM, Decision: 39 COM 8B.14, Bonn, 8.07.2015, s. 177–178.

i Kultury, czyli najważniejsza instytucja na świecie zajmująca się działaniami służącymi rozwojowi międzynarodowej współpracy kulturalnej, oświatowej oraz naukowej, a także promowaniem dialogu pomiędzy narodami i cywilizacjami, wpisała na prestiżową Listę Światowego Dziedzictwa.

Podsumowanie

Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że historia Hashimy w wielu kwestiach jest historią nowoczesnej Japonii. Japonii, która w XIX wieku myślała przede wszystkim o imponującym i zachwycającym świat rozwoju i technologii. Ta miniaturka Kraju Kwitnącej Wiśni wraz z jej zaletami i wadami pokazuje aktualnie, czym może skończyć się intensywne eksploatowanie zasobów dostarczonych nam przez naturę. Ilustruje nie tylko korzyści, jakich doświadczyli jej mieszkańcy, ale także brutalne konsekwencje galopującego rozwoju: rozbite życie i martwą wyspę, której pamięć przywrócono dzięki wpisaniu jej na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

SUMMARY

HASHIMA ISLAND'S RECOGNITION AS A UNESCO WORLD HERITAGE SITE – PROOF OF THE RECOGNITION OF JAPANESE INDUSTRY AND TECHNOLOGY

Hashima Island, also called Gukanjima (Battleship Island), is now known as an abandoned coal mining site. It lies close to the coast of Nagasaki city, in southern Japan. It has been uninhabited since 1974. The Mitsubishi company populated Hashima Island by bringing in workers for coal mining. To provide them with homes, large concrete housing estates were built from the island's mined minerals and in line with new sustainable technologies.

The reason why people decided to live in such an inaccessible and unfriendly place was purely economic – because of the available carbon resources. At the time, the island was the most populated place in the world – over 5,000 inhabitants lived there – and it was deserted overnight. Today no sign of people or even animals can be found there. Over the decades that followed, Hashima was left alone. The island has been eroded by forces of nature, and the abandoned buildings have disintegrated. This has formed an atmosphere of desolation and eeriness. At its peak, the island drove the industrialisation of modern Japan. The inclusion of the island in the UNESCO World Heritage list and increased media attention have revived the history of Hashima, consequently amplifying its contribution to the industrial and cultural heritage of Japan and the whole world. This article presents the rise and fall of the island as a coal mine and its shift towards its industrial heritage, a UNESCO heritage, which was paid for by the exile and forced labour of people.